

ACC. N:R M. 14561: 1-35.

Landskap: Skåne Upptecknare: Nils Jönsson, Ornestad
Härad: V. Göinge Berättare: se uppteckningen!
Socken: _____ Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: 1958 Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Sjukdomar och botemedel. s. 1-35.
Daggormen. s. 26.
Örnat. väsen. s. 31.
Femuddakors. s. 31.
Bellakors. s. 34.

Skriv endast på denna sida.

Engeska sjukan. Skävern. På 1880:talet var det mycket vanligt, att barnen under uppväxtåren fingo skävern. De blevo "gråa i hyen", växte långsamt och kunde inte "dra nötte å maden". Frå flere håll, både ~~ixmxxx~~ i min hemsocken Stoby och från andra håll i trakten, har jag fått den upplysningen, att det fanns nio olika former av skävern. Oaktat gjorda efterforskningar har jag inte lyckats erhålla namn och kännetecken på dem alla. Min moder, född 1848, sade att jordskävern kändes igen därpå, att barnets hand, då det hölls mot solljuset, inte var lika genomlysande och röd som en frisk människas hand. Enligt hennes utsägo kunde barnet botas genom smöjning (ej smörjning, som det på flere ställen felaktigt uttalades.- Smöja betyder smyga.) En jordtorva skulle skäras upp och lyftas. Barnet skulle dragas under den lyfta torvan. Min moder, som var från Nöbbelöv i Gärds härad hade hört detta omtalas i sin hemsocken. Oaktat gjorda efterforskningar, har jag inte kunnat få något belägg för detta förfaringssätt från min hemsockem. - Träskävern och källan botades ^{med} ~~genom~~ smöjning genom en kluven trädstam. Min mormor var utsatt för detta förfaringssätt. Se därom

*St. E. Engström: Från vedskorva kallade sjukdomen
skävera: först mag- led, sen likt i bröst, vinn,
stäm- och fötterna dröjvar.*

Tri. uppt.

mera i sammanhang med kållan (frossan),. - Döraskävern uppkom däri-
genom att modern under havandeskapet eller barnet under uppväxtåren
famnat i en dörr. Botades därigenom att barnet sopades över döraskam-
melen (tröskeln), Jämför mossjugan. - Målskävern fick barnet om mo-
dern under havandeskapet låtit taga mått till kläder. Sjukdomen botas
des genom målning (mätning), - Likskävern erhöll barnet, om modern
sett lik. Den botades genom att lägga barnets linne i kistan under en
död, som då tog sjukdomen med sig. En flickas linne lades i en mans
kista, och tvärtom. (uppgiften lämnad av fröken Anna Ladrsson. Önnestad 16)
- Kisteskävern. Om modern suttit på en kista och ätit, blev barnet
storätare, utan förmåga att dra nytta av maten. Botandet tillgick så-
lunda: Man gick till kyrkogrinden före soluppgången en torsdags- eller
söndagsmorgon och hade med sig en brödbit, som stacks in genom spjälorna
på den ena grinden och togs ut genom den andra. Detta upprepades sex
gångar. Tre gånger stacks brödbiten in genom spjälorna på högra grin-
den och togs tillbaka genom den vänstra - tre gånger på motsatt sätt.
Barnet skulle sedan förtära brödbiten. (Meddelat av Ola Persson. Skät-
tilljunga).

I ganska stor utsträckning rådde bland allmänheten den föreställningen, att leg. läkare inte kunde bota engelska sjukan. Om det konstaterats, att ett barn fått engelska sjukan, var det säkrast att vända sig till en "klok", eller också till någon, som utan att precis vara klok, ändå speciellt sysslade med sjukdomen ifråga och innehade något gammalt beprövat recept. Därjämte användes en massa andra kurer, I varje hem hade man sådana ett lära ut - förmodligen ledande sitt ursprung från någon kloks "laboratorium".

(fadd 1848)
Min moder berättade om ett mycket kraftigt medel, som använts i vida trakter, och användes inte endast mot skävern utan även mot andra sjukdomar.. Den bestod däri att man "lånade körkejer" (jord hämtad från kyrkogården) helst från någon anhörigs gravplats. Man riktade till den döde en bön att få låna jorden under viss tid. Mullen lades i vatten, och med detta vatten tvättades det sjuka barnet två tordags- och en söndagsmorgon eller två söndags- och en tordagsmorgon. Mycket nog var, att ingenting av mullen spildes, att denna på bestämd tid återställdes med tack för lånet samt att hembärandet liksom lånandet

skedde nattetid, och att fullständig tystnad iakttogs under vägem.

Om jorden förvarades i en kaffekopp, och den kopp satts in i ett skåp, syntes en liten vit skepnad stå i koppen, om dörren till skåpet öppnades nattetid.. - Om barnet hade skävern, var det enligt min moders åsikt verksamt att tre torsdagskvällar å rad bära barnet motsols kring boningshuset, tre varv varje gång.- Midsommarsnatten var även verksam i flere hänseenden. De gamle talade om "gamle mesömmars aftan" (gamla stilen). Man skulle under midsommarsnatten breda ut ett lakan på kyrkogården, så att detta blev fuktigt av dagg, och sedan linda in den sjuke i detta lakan. (Meddelat av fröken Anna Larsson. Önnestad). En 85-årig hustru till f. konduktören Magnusson i Önnestad berättade för mig följande kurer, som i hennes barndom användes i Villands härad mot skävern. 1. Den sjuke skulle dra upp en lantmätarestake och kasta sitt vatten i hålet, där denna stake stått, samt vidare kasta sitt vatten i ett äggskal och gräva ner detta i en myrstack. - 2. Man skulle stjäla ett ägg och nio nyper gryn. Ägget tömdes på sitt innehåll och grynerna lades ner i äggskalet jämte den sjukas nagelklipp. Naglarna skulle klippas efter en särskild metod. Man började med vänst-

5.
ra handens littfinger, därefter tummen, så ringfingret, pekfingret och sist långfingret, Därefter följde högra fotens lilltå, stortå etc samt högra handens och vänstra fotens fingrar och tår i nu nämnd ordning. Vidare lades i äggskalet hår som klippts av den sjuke över vänstra och högra örat, vid vänstra och högra sidan av huvudet samt högre upp mitt över hjässan - alltså på fem olika ställen. Äggskalet fylldes sedan med den sjukas urin och skulle en morgon före soluppgången bäras bort över minst en korsväg och ett rinnande vatten samt sättas så att fåglarna kunde komma åt det. - 3. Man klippte hår av en fullkomligt enfärgad röd ko och lade detta i vatten, med vilket vatten sedan den sjuke tvättades.

Det var, som jag redan nämnt, mycket vanligt att barn förr fingo engelska ~~sk~~ sjukan. Gummor, var och en användande sin speciella kur, anlätades flitigt ända tills barnavårdscentralerna inrättades. Många, som inte själva ville anlita skäverfruen, kunde göra detta genom skickebud, då ett av barnens plagg skulle medföras. Metoderna voro olika. Bildade människor ur min bekantskapskrets anlätade dylika kvakksalvare. En skäverfru band kryddpåsar om barnens handleder; en annan gned in

6.

handlederna med någon illaluktande smörja eller salva, varefter barnen inte fingo tvättas på en eller två veckor. - Önnestads sockens barnmorska, pensionerad och ännu levande, var mycket skicklig i sitt yrke, men hade ett obegränsat förtroende till en skäverfru i Riseberga, som vid varje månskifte tog barnen in i ett rum, dit ingen annan hade tillträde, och där utförde sina underkurer. En lantbrukarefamilj, som hade ett barn med obotlig sjukdom, förmåddes av barnmorskan att söka bot hos denna skäverfru. Barnet avled i bilen under färden till helbregdagörerskan. - En fru från Åhus annonserade ända fram på 1920: talet dubbelspaltigt i våra mest spridda tidningar, att hon osvikligt botade engelska skukan med ett recept från medeltiden. Sjukdomen beskrevs av henne sålunda: "Engelska sjukan utbryter vid alla åldrar, och äro symptomerna i huvudsak följande: Blodbrist, slappa armar och ben, kalla händer och fötter, gnatigt lynne, ingen sömn, ingen aptit, somliga äta mycket men magra ändå, slem stockar sig i huvudet, magen och lederna, som medför en ryslig klåda med utslag, lederna bliva styva, stockar sig slemmet på strupen, kallas det struma". - Av de gamles berättelser synes det framgå. att engelska skukan liksom rena degene-

rationssjukdomar förr förekommo oftare än nu. Orsakerna kunna ha varit av olika slag. Släktgifte var en vanlig företeelse, dels emedan likställighet i förmögenhet spelade en mycket stor roll, dels emedan man inte gärna tog sig hustru utanför hemsocknens gränser. Därjämte var brännvinet under husbehovsbränningens tid en daglig dryck, och kronisk alkoholism ingenting ovanligt. Voro barnen skrikiga, tystades de på så sätt, att man stoppade en med brännvin indränkt lannesudd i deras mun. - Gamla tiders ohygieniska lednadssätt både beträffande bostäder, diet och vården om egen person spelade även en stor roll. Det långvariga diandet och därav följande olämplig näringssammansättning har säkerligen i sin mån bidragit till engelska sjukans stora utbredning. Ovanligt var inte, att barnen blevo både 3 och 4 år före avvänjningen. En kvinna i min hemtrakt berättade att hennes 4:årige son sade "Sätt de nu mor. för ja vell patta".

En längre tids kraftnedsättning och illamående gick vanligen under benämningen mosjugan eller tvänesjugan (tvinsjuka, tvinsot). Enligt en del uppgifter skulle det riktiga namnet vara mossjugen, "därför att den moss (mognar) på en". Vad barn beträffar, var antagligen mosjugan

liktydig med engelska sjukan. - Fröken Anna Larsson i Önnestad berättade att "Lycketräffs käring" (hustrun till en urmakare i Önnestad) botade mosjugan, sedan hon först konstaterat denna genom att måla (mäta) den sjuke med en ullen tråd. Först mättes från nacken till hälen. Sedan från långemans (långfingrets) spets på höger hand till långfingrets spets på vänster hand. Voro båda måtten lika. så var allt bra, men om måttet från nacken till hälen var störst, så led personen av mosjugan. Om tråden slutade någonstans på handleden, hade mosjugan varat lika många veckor, som det antal gånger måttet på tummens bredd innehölls i avståndet mellan långfingrets spets och det ställe där tråden slutade. Trådändarna bands sedan ihop. Tråden lades dubbel över bägge händerna, som sedan vredos. så att tråden bildade en 8:formig ögla. Gumman spottade en gång genom varje ögla - vred öglorna och spottade ånyo - vred dem tillbaka till utgångsställningen och spottade ånyo. Detta upprepades 5 eller 6 gånger. Därefter skulle den sjuke äta 9 fläskagalta (brödbitar med fläsk på) som lagts på en tåskel (ett klapprä), men fick inte röra dem med händerna, utan skulle ta dem med munnen från klappräet. Efter mätningen bands garnändan

om högra benet i bännstaen (platsen för strumpebandet) nedanför knä-
et, och skulle sitta kvar tills det blev så slitet, att det föll av, då
resterna uppsamlades och brändes. - Ola Persson i skettilljunga har för
mig berättat följande: Mosjugan kvävdes på så sätt, att man tog rinnan-
de vatten ur en bäck, tvättade sig särmed 7 morgnar å rad på fastande
mage, och hällde sedan ut det på ett ställe dit man inte tänkte åter-
komma. - Konduktör Magnussons hustru, född i Nymö, berättade för mig
att i hennes barndom en gumma därstädes botade sjukdomen. Hon lindade
in en sax i en lång handduk, så att saxen låg i den innersta ^d lindhin-
gen. Handduksrullen fördes därefter tre gånger runt halsen på den sju-
ke, tre gånger runt midjan och tre gånger runt knäna. Handduken ^kölls
i höger hand och togs emot bakom nacke, midja och knäveck med vänster
hand. För varje gång saxen fördes runt, spottade gumman. Sedan veck-
lades handduken upp. Om saxen låg kvar, där den lagts från början, ha-
de den behandlade personen ingen mosjuga, vilket däremot var fallet,
om saxen glidit fram till den yttersta lindningen. Denna behandling
var på samma gång ett konstaterande av sjukdomens befintlighet och bot
för densamma. - Ännu minns jag tydligt, hur jag som 6 å 7 års pojke

10
#v min mor fördes till Kassa-Nillan i Ballinglöv (hon var gift med kassamagaren, d.v.s. Kor~~g~~makaren) för att målas. Mätningen skedde på ungefär samma sätt som det "lycketräffskan" använde. Gumman såg betänksam ut och förklarade: "Paugen har f~~g~~nat i ojn dör- han har mosjügen" (döraskävern). Såsom bot föreskrev hon, att jag skulle äta en äggakaga i vilken inbakats gul mossas, som skrapats ~~gul mossas~~, som skrapats från ytterväggen på husts norra sida. - Vid andra tillfällen föreskrev samma gumma "ojn äggakaga, som va ihobasatt å sju slav".

Kassa-Nillans gula mossas i äggakagan leder tanken över till gulsoten, vid vars botande alltid den gula färgen ~~alltid~~ spelade huvudrollen, enligt den i folkmedicinen tillämpade principen, att lika botas med lika. Äggula, urin. gul mossas, mätning med en gulfärgad ullgarnsända m. m. kommo sålunda till användning. - Abrahams Hanna (änka efter torparen Abraham, och bosatt i en stuga, inte långt från mitt hem) ansåg en dekokt på töstebark vara det enda effektiva medlet mot gulsoten. Töste var bygdens benämning på brake (*Rhamnus frangula*). Här föreligger ett rätt intressant fall. Vedens och barkens gula färg har tydligen föranlett dess användning som guls~~uts~~medicin, och sedan har man kommit ~~un-~~

underfund med, att barken verkligen besitter medicinska egenskaper (drogen frangulabark). En sådan bark ingick på en del ställen i min hemtrakt i husapoteket, och dekokten användes på ett mera förnuftigt sätt, nämligen såsom medel mot förstoppning. - Äldre personer i min hemtrakt voro mycket angelägna att lägga dynan tillbaka vid uppstigningen (föga hygieniskt!). Om så ej skedde, och en gulsparv flög över bädden. fick den som legat där ovillkorligen gulsot.

Vid magsjukdomar kommo de rena huskurerna i ganska stor utsträckning till användning vid sidan av medel av mera magisk art. Mot diarré - svårartad sådan kallades rödsot - spelade brännvinet en stor roll. Sålunda användes kongfartsbrännevin (kamfert, upplöst i brännvin; intogs teskedsviis även vid annat illamående), malurtabrännevin (malörtsblommor lagda på brännvin; malörten borde repas eller skäras den 24 augusti - Bartolomei dag - för att vara medicinskt verksamma), blåbärsbrännvin, svart vinbärsbrännvin, och brännvin, beskat med Pirkumsknöpp (Frukterna av Johannesörten - Hypericum ; ett exempel på, huru växternas latinska namn trängde ner på folkdjupet). Torkade blåbär kommo även rikligt till användning. Ett synnerligen kraftigt medel,

av en sjuksköterska enligt insändare i tidning, även verksamt mot kolera, tillreddes på följande sätt: Rötterna av ojdernällan (*Urtica urens*) sköljdes, skuros sönder och stoppades på en butelj, som sedan fylldes med kamfersbrännvin. En mindre dosis från en tesked till ett spetsglas av denna starka medisin togs vid svårare magplågor, och ansågs ^{som nämns} enligt en sjuksköterskas uppgift även vara verksamt mot kolera.. Enligt min faders (född 1849) uppgift, ansågs även blorod (blodrot, *Potentilla tormentilla*) vara verksam magmedicin. Huru den användes lyckades jag aldrig få reda på. Såsom drog såldes roten till apoteken.

Madalee (matleda, bristande aptit) ansågs ofta stå i samband med skävern. Av Kassa-Nillan botades den på samma sätt som jag förut anfört genom mätning och förtärande av en madaleespannekaga, i vilken många olika ingredienser ingingo (En kur mot matleda, som meddelats mig från Onsjö härad, meddelas här, fastän den ligger utanför området för mina till nordöstra Skåne lokaliserade uppteckningar. Barnets naglar klipptes och nagelbitarna stukos in i bröd, som gavs åt en hund. Mycket viktigt var, att hunden förtärde alla nagelbitarna, eljest hjälpte inte kuren. Nästa mål skulle barnet äta melkasöppor tillsammans med

hunden. - Här synas två av de ledande principerna i folkmedicinen vara sammankopplade. Dels sjukdomens överförande till hunden med nagelbitarna, dels den motbjudande måltiden tillsammans med hunden - vilken skulle avlägsna den andra ledan vis a vis maten).

Magsjukdomar ansågos ofta enligt min faders berättelse bero därpå att man fått maen å la (magen ur sitt rätta läge) - Min mormor (född 1810 i Nöbbelöv, Gärds härad och under sina sista år boende i mitt föräldrahem) förmanade oss barn att inte hänga på stättor eller gärdesgårdar. - vi kunde då lätt klynga maven. Om sådant inträffat, fanns det ingen annan råd än att vända sig till någon gumma, som kunde ta maven i lav. Genom en del handgreppsade hon, att magen kommit i sitt rätta läge. Därefter lindades hårt med en för ändamålet avsedd, på särskilt sätt stickad yllebinda.

Mot kegehosta (kikhosta) användes i min hemtrakt åtskilliga huskurer t.ex. stomjolk, dekokt på kegebär (kikbär) - av insekter förorsakade missbildningar på enbusken (socker, som upplösts i en urgröpt rova eller rättika.

Källan (frossan) var i Kristianstadstrakten ganska allmänt förekommande.

och hade stundom rent av haft epidemisk karaktär. Den kallades även haurannendasfrossan, och var antagligen malaria, förorsakad av myggor. Grundvattnet stod i kristianstadstrakten ganska högt, och kärr förekom ganska allmänt. - Jag påminner mig livligt, att min mormor berättade att hon i sin ungdom hade kållan i tjue ugor (frossan i tjugo veckor). Vid den tiden tjänade hon hos Ola Jens i Nöbbelöv, Gärds härad. Alla tänkbara kurer användes. Så t.ex. hade hennes matmor upprepade gånger försökt skrämma bort sjukdomen. Hastig skrämsel skulle nämligen verka botande. Vid ett tillfälle kom Mor Ola Jens in och började slå henne med en tom mjölsäck. Vid ett annat tillfälle förklarade en kringvandrande gesäll det enda medlet vara förtärandet av en kaka, i vilken tre löss bakats in. Kakan bakades, "men den som gimde henne i sängabossed, det var allt jag, för jag hade hört sägas, att den som en gång sväljt en lus, aldrig i sin tid blev fri från sådan ohyra". När ingenting av detta ville hjälpa, tillgreps slutligen ett kraftmedel. "Jag fick mitt i smällkalla vintern följa med Ola Jönsson ut i skogen. Där klyvde han stammen till ett på rot stående träd och satte en träbläe (träkil) emellan, så att jag nätt och jämt kunde krypa igenom. Men innan dess

fick jag kläda av mig varenda tråd, och nogt och nätt hade jag kommit igenom och bort till mina kläder, förrän bläen slant och stammen slog ihop med en ryslig smäll". -Här föreligger sålunda en form för smöjning, som utom för kullan även användes såsom hur mot tråskävern.

Fallandesot gick under benämningen slaged. Av de många berättelserna om denna sjukdom, är man frestad draga den slutsatsen, att den förr förekom oftare än nu. Men antagligen gingo nervösa och hysteriska anfall över huvud tagit under benämningen slag.- Min mormor berättade att den som slaged tog på i kyrkan blev obotlig för all framtid. Om någon havande kvinna fick se ett sådant anfall skulle hon omedelbart gå till joramoren o ble ilabeden. Ett anfall kunde avvärjas, om den sjuke hann riktigt hårt klamra sig fast vid en annan person eller ett annat föremål, ett träd el. d. Konvulsionerna kunde även hävas och medvetandet återvända, om någon var stark nog att bryta upp tummarna ~~XXXXXXXXXX~~ på den sjuke. - Blod av en livdömd ansågs vara säker bot mot slaget. Min fader hade såsom ung kommenderats att deltaga i bildandet av spetsgård vid en avrättning på Galgabacken i närheten av nuvarande Hässleholm, och berättade att epileptiska personer efteråt

16.
trängdes omkring stupstocken för att förtära några rester av den av-
rättades blod. - Mor Nils Perså nr 43 Önnestad berättade, att slaget
botades, om man tog den sjukes lintyg och lade det i kistan hos en död.
Hon berättade även, att den som första gången såg en fallandesjuk få
anfall, skulle taga vad han först fick i handen: sand, säd, gryn el.
d. och kasta i ansiktet på den sjuke - lika många sandkorn. gryn el. d.
som träffade, lika många år blev den sjuke fri för anfall. - Konduk-
tör Magnussons gumma berättade, att hon i unga år botat ett fallande-
sjukt barn i Kristianstad genom att taga en näve salt och i tre repri-
ser kasta det över gossen, under det hon sade: . Lika många saltkorn som
du får, lika många år skall du vara fri". - Hon hade även bevittnat,
hur en fallandesjuk flicka botades på det sättet, att alla hennes klä-
der hopsamlades och brändes och alldeles nya kläder anskaffades. (Jmf
lindan, som endast användes en gång och sedan brändes - förlorasvöbed.
"Det gamla är förgånget, si allting är nytt vorden".)

Mot vårtor användes en massa olika kurer. Alla de här anförda kurerna
ha berättats för mig av personer, som själva använt dem och försäkrat
att de medförtäsyftad verkan. - Från Önnestad har jag av olika perso-

ner erhållit följande uppgifter: En tråd, på vilken man slagit så många knutar, som antalet vårtor, grävdes ner under en sten, dit man inte fick komma tillbaka förrän tråden var upprutten. - I en brunn kastades lika många ärtor som antalet vårtor. Sedan gällde det att skyn-da sig in i stugan. Lyckades man komma in, innan ärtorna nått bottnen i brunnen, försvunno vårtorna - dock under förutsättning att man av-höll sig från att titta ner i brunnen ända till dess ärtorna voro upp-ruttna. - Ett mycket anlitat medel var att tvätta vårtorna med regn-vatten, som samlats i ihåligheter på stenar. Ursprungligen har man an-tagligen använt regnvatten som samlats i offerstenar. En bekant sådan är Prickesten strax söder om Skepparslövs station. Stenen har 43 skål-förmiga fördjupningar, av vilka omkring hälften sannolikt äro s.k. älykvarnar, åstadkomna av människohand. - Vårtorna försvunno även, om man smorde dem med en bit slutet fläsk, som sedan lades under en sten. Härvid gällde samma regel som för tråden med knutarna. Man fick akta sig för stenen ända till dess fläsket var förmåltnat. Den, som innan dess besökte stenen, fick vårtorna på köpet. - Vårtorna försvunno även om man gned dem med salt under iakttagande av tystnad, och sedan kas-

tade in saltet i bakugnen, då denna var uppeldad.

Ola Persson från Skettilljunga har lämnat mig följande recept från V. Vram: Man tog lika många ärtor som antalet vårtor, ställde sig med ryggen mot en brunn och kastade ärtorna över huvudet i brunnen samt Om ärtorna föllo i brunnen och man hann innan de nått rusade in.0 bottnen och inte tittade dit förrän ärtorna ruttnat, blev man fri för vårtorna - Lik sveptes ofta förr på så sätt, att ett lakan syddes omkring den döda kroppen. Stack man sig i vårtorna med samma näl som användes under arbetet med liksvepningen, och bad den döde taga vårtorna med sig så kunde man vara säker på att snart bliva dem kvitt.

Min fader berättade följande recept från Farstor¹²: Vårtorna skulle bringas i beröring med en död människas hand, och man bad liksom i förra fallet den döde taga vårtorna med sig. Dock borde helst den döde vara av ungefär samma ålder som den hjälpsökande och av motsatt kön - Ett av våra hembiträden från Färlöv har lämnat mig följande uppgifter: Den som eldade bakugnen, kunde taga bort en annan persons vårtor genom att med ugnskvasten tre gånger stryka över dem. Båda kontrahenterna skulle iakttaga fullständig tystnad. En gumma, som hade fullt med små vårtor på halsen, tog bort dem genom att se på månen och tre

18.

19
gångar med avig hand stryka över vårtorna och säga: "Jag trodde att jag hade vårtor, men jag har inga". - En pojke med många vårtor på händerna kom in till en gumma i Färlöv. Hon sprang genast fram, spotade tre gånger på ~~på~~ vårtorna, ledde ut pojken och skrek: "Hem mä de, paug!" innan han hunnit säga ett ord. Vårtorna försvunno. - Man kunde även bli fri för vårtor genom att stryka över dem, när det ringde för en död, och säga: "Det ringer för mina vårtor".

Jäppe Pär (Per Jeppson på Husaratorpet i Ballingslöv, ungefär jämnårig med min fader) berättade: Som Ni vet är lapparna mycket förfarna i trolldom och signerier. I mina unga dar lagade jag vagnen till en kringresande lappfamilj (antagligen zigenare?). Lappkäringen såg, att jag på händerna hade en mängd vårtor och föreslog: "Nu har du lagat vagnen. Ge mig pengarna du har också - jag vet att du har sexton skilling - så ska jag ta bort dina vårtor. Jag hade verkligen sexton skilling. Käringen fick pengarna, rörde vid vårtorna och mumlade en besvärgelse. Inom fjorton dar voro vårtorna borta".

Mot tandvärk använde man oftast starka saker, avsedda att döva värken. Man gick till snickaren, som var försedd med skedvatten (saltsyra) för

betsning av björkmöbler, och fick medelst ett halmstrå en droppe införd i den ihåliga tanden. - Smyghandel med arsenik bedrevs i stor utsträckning av kringresande sladdakrämmare (lumpsamlare). Varen gick under benämning mercurium, stundum musasocker eller röttekrud (syftar på användningen som råttgift), Modiga män vågade lägga in arsenik i ihåliga tänder. Min fader berättade, att hans försök i den vägen höll på att ta en ända med förskräckelse. Han somnade nämligen under middagsvilan - det var på sommaren, när skörfearbetet pågick - och vaknade med förfärliga magplågor.. Han hade under sömnen råkat svälja giftet. Pigan på stället hade emellertid nog sinnesnärvaro att ögonblickligen skaffa en kopp spenvarm mjölk - vilket ledde till kräkning och räddade situationen. - Även ingefära, kamfertsbrännvin, fotogen m.m. användes, Om värken blev för olidlig, bekvämade man sig slutligen att få tanden utdragen, antingen hos tanddoktorn, om sådan fanns, eller ännu hellre hos någon allmogepraktikus, mot en avgift av tolv skilling. Även en del sympatikurer användes, Fröken Anna Larsson i Önnestad berättade följande: Man drog en spik ur en hästsko och petade med denna i tanden tills det blödde. Slog sedan in spiken i ett träd. Den som fällt

de trädet, fick tandvärken sjufallt. - Under mina resor i bil för insamlande av folkminnen såg jag åtskilliga av sådana tandvärsträd. - Ett vanligt medel mot tandvärk var även att låta iglar suga ut det sjuka blodet omkring tanden. När jag i 10:årsåldern led av tandvärk. följde min fader en söndagsförmiddag med mig till ilamoren, som bodde i en stuga vid Masjön i Balligslöv utmed vägen till Farstorp. Hon samlade iglar genom att gå ut i kanten av denna sjö. Sålde dem till apoteket i Hässleholm, och hade dem även hemma, förvarade i flaskor med friskt vatten. Förklarade att jag skulle hava en igel i munnen bredvid den sjuka tanden, och två iglar utanpå kinden mittemot den sjuka tanden. Då jag bestämt vägrade att ha någon igel ini munnen, fick det räcka med de två utanpå kinden. Hon smorde kinden med grädde, lade en igel i ett spetsglas. och höll detta utanpå kinden, tills igeln började suga blod. På samma sätt förfors det med igeln nr två. Sedan iglarna blivit stinna av blod, släppte de taget, och lades på en tallrik med salt, då de lämnade blodet ifrån sig. lades sedan tillbaka på flaskan med vaten. - Även vid andra åkommor än tandvärk hjälpte det att bliva ilabeden.

När man ser en person, som har revormar (ett slags utslag) skall man

tigande gå fram och spotta på dessa, då de snart försvinna, enligt uppgift från Önnestad. Många gummor på olika platser kunde skriva bort revormar, bota vårtor genom att binda hårt omkring dem med en tråd o.s.v. Bölder botades här, liksom i andra delar av landet, i stor utsträckning genom sjukdomsöverföring. Man strök var från bölden på något föremål - helst ett sådant av värde t.ex. en silverpenning - som sedan lades ut vid en korsväg. Om den som tillegnade sig slanten, underlät att spotta tre gånger, fick han med säkerhet sjukdomen överförd på sig. - Tron på sjukdomsöverföring genom sådana trollkonster levde länge kvar hos äldre personer. En gång. när jag i sällskap med min fader vandrade på en stig i hemskogarna, hindrades jag med milt våld att undersöka ett paket som låg i en enbuske vid sidan av stigen. "Ajte de, rör ad inte. Da kan va eun tröllknuda!". - Många äldre personer ha berättat exempel på elakartade åkommor, som de ådragit sig av upphittade föremål. - Mot bölder, bulnader, fingervärk o.d. användes på bygden i stor utsträckning ett mera sympatiskt medel, nämligen varma grötar.

Mot bölder berättade Ola Persson i Skättilljunga följande kur: Om en mansperson led av bölder, togs träck efter en hynda (i motsatt fall efter

en hund) och bakades in i stenkagor, som den sjuke fick att äta. Han eller hon fick dock inte ha reda på kuren.

Många medkänsliga i bygderna tyckas ha varit mycket skickliga i behandling med varma grötter. Abrahams Hanna ansåg det mycket verksamt att tugga smörmad och lägga på bölden. - Även användes plåster, som kokades ihop efter olika recept. Mor Per Svens i Önnestad beredde plåster av lika delar beck, vax, bocktalg och lunnakåda (~~XXXX~~ kåda, som samlats på sågade granbräder)..
23.

Man hade stor fasa för doktorerna, när det gällde bölder o.d.. "Di be-
ra skära", hette det. - Min moder och många med henne ansåg att bul-
der på händerna, fingervärk o.d. berodde på något otyg, som man blivit
stungen av i jord eller vatten. Man hade råkat ut för ojder (etter)
eller grimsped (sped - spett). Det var bra att hastigt doppa fingret i
kokande vatten. Även att lägga på socker och spindelväv. - "^peg drar",
var ett vanligt uttryck på bygden.

Son barn blev jag tillsagd att väl akta mig för de stora svartludna
^{ver}fjärilslarna, som ansågos farliga och kallades ojdermarka (ettermaskar).
Om de hade något samband med s.k. ojder, lyckades jag aldrig utröna.

På färska sår lades lägebla (groblad - Plantago major) eller strösocker och spindelväv. Blev det inflammation eller dököd (dött kött) i såret, var det säkrast att vända sig till någon i sårbehandling kunnig person i trakten. - Vid starkt blodflöde gällde det att i hast få ett bud till någon person som hade förmågan att kunna stämma blo. Lantbrukare Nils Persson på Killegården i Önnestad hade denna förmåga. Det var inte nödvändigt, att den blödande personligen infann sig. Det räckte med ett bud, som talade om platsen. - Vid slakt tillvaratogs gallblåsan, och gallan användes till stryka på frostknutor och gamla frostsador. - - Slibegör (bottensatsen i slifkon) användes till bestrykning av spruckna händer.

Mot förkylning användes fläder-, kamomill- eller rölleke, ävensom ~~sprit~~ sprit eller färtalg och socker upplöst i kokhet mjölk, Vid så gott som varje gård fanns en hyllebuske (Fläder), vars blommor så snart de voro utslagna torkades och förvarades i husapoteket. Vid halsfluss lindades därjämte vänstra strumpan om halsen under natten. - Lantbr. Nils Torstensson i Värlingeberga väde sig vid ett tillfälle till Abrahams Hanna för att få hennes resept. "Du ska ta eun värmer kolädda

o svöba dän i eun karakluð (disktrasa) o svöba dän om halsen". Han följde inte rådet! - Bland husmedicinen ingick inning med hett vatten, tillsatt med en matsked terpentin.

Beträffande kräfta (canser) och hekti (lungshot) var den folkliga läkekonsten ganska rådlös. Visserligen ansågs en klok gumma - Risebergamoren - kunna bota kräfta på ett tidigt stadium. Mot lungshot användes någon gång dekott på lungemos, (antagligen islandslav. Färg och form på denna påminner något om lungan - därav kanske anledningen).

Gikt och reumatism voro då som nu vanliga folksjukdomar. Det var en vanlig föreställning att man ådrog sig dem genom att råka ut för något ont i vared, Många huskurer användes.. Den kloke Anders Hansson i Hellaröd, som min moder besökte för att få bot mot sin ledgångsreumatism, ordinerade granbarrsbad, dekott på bockablad (mattenklöver - *Menyanthes trifolia*) och omslag på de svullna lederna av gastastaga (korsört - *Senecio vulgaris*) kokta i mjölk. - Mot sjukdomen användes även tallbarsbad, drankabrännvinsgök på fastande mage, smörjning av brännvin med salt (En bok om denna kur spriddes allmänt på bygden) och brännvin med sönderskurna balsaminstammar.

På flere ställen i Göinge använde man en egendomlig kur vid botandet av ormbett. Ormen döddades, man skar ut fett - istret - och lade detta på såret. Man högg även av ormens huvud och placerade detta med sår-
ytan mot bettet. Men man borde skynda sig att döda ormen. Bettet blev farligt och svårt att bota om ormen, sedan han bitit, kom åt att dricka vatten. (I metoden spåra vi vildens primitiva uppfattning, att kraft och materia äro en odelad enhet, att endast den som åstadkommit skadan kunde bota den, och att man måste vända sig till bitaren för att då hjälp mot det onda. I Havamal strof 137 heter det: ty jord mot ölrus hjälper - bete mot bitsjukan". Fettet ansågs därvid hava synnerligen kraftiga egenskaper. En del naturfolk ha ju betecknat njurtalgen som själens bön-
ning i kroppen. - Vid slåttern på ängarna i Kärlingeberga blev en av pigorna ormbiten. En dräng, som inte trodde på "gammalt skrock", sög ut giftet och lade därefter en binda på såret. Det var inte farligt för honom, förklarade han. Några trasiga tänder hade han inte. Många gamla ha sett duggormen (Daggormen). Min moder beskev den såsom en samling av risengryn som rörde sig mycket långsamt och var farlig att råka ut för. - Mor Nils Pers i Önnestad hade sett daggormen vid

26.

två olika tillfällen. Den rörde sig mycket långsamt i daggigt gräs och var sammansatt av en oänglig massa så gryn, vita och klara som risgryn eller "myrägg". Det var mycket farligt att trampa på den. Den kunde dödas endast genom att brännas. Man tände en ris- eller halmknippa framför den. Daggormen ändrade nämligen aldrig riktning utan gled så småningom in i elden och förtärdes. - Konduktör Magnussons hustru berättade att Hans Sluer, som hyrt laxfiske i närheten av Trolle-Ljungby, flere gånger såg där den vita ormen. som var mycket giftigare än den vanliga huggormen. Den kroppsdel som kom i beröring med vita ormen förtrinade. Sluer påstod även, att när man såg den vita ormen, så var draken inte långt borta, - Min fader, och många med honom, hade sett draken och beskrev honom såsom en glödgad järnstång med en eldkvast framtill. Draken flög helst i skymningen och ganska lågt - vanligen i jämnhöjd med trädtopparna.- och elldeles rätlinigt. Stundom flög den så lågt. att en lång karl kunde bli "stucken".

Ett mycket använt medel var rökning med mesömmesörter - användes även profylaktiskt. - Abrahams Hanna höll styvt på, att örterna skulle samlas på gamle mesömmrsaftan(enligt "gamla stilen") mellan solnedgången

och midnatt, och att det skulle vara sju olika slags blommor, om rökningen skulle göra någon verkan. Hon sålde en liten knippa torkade mesömmarsurtor för tolv skilling. - Jag minns hur hon diskuterade sina blommors helande kraft med Engdahlskan. Denna senare insamlade på nye mesömmersaftan - den 23 juni - endast den gula Arnika Montana - av henne kallad mesömmarsurtan, "den enda som duer te nöed". - Min moder och många med henne ansågo att man midsommarsafton och midsommarsdagen inte fick lukta på blommor eller äta bär och grönsaker. Man kunde få ~~kräftan~~ kräftan, som då var i alla växter. Mor Nils Torstens ansåg de gammaldags stora röda pionerna såsom synnerligen farliga.

Från Önnestad har jag antecknat följande: Nio olika slags växter plockades midsommarsaftonen mellan solnedgången och midnatt - användes att röka kreaturen med vid sjukdom. - De lades även under huvudgården - där drömde man om "den man skulle ha". - Av nio slags växter tog man såväl topp som rot vid ovan nämnda tid. Samtidigt tog man rinnande vatten mot strömmen. Växterna kokades i vattnet. Den sjuke tvättades med detta vatten två söndags- och en torsdagsmorgon före soluppgången (eller en söndags- och två torsdagsmorgnar). Vattnet slogs sedan tillbaka i sam.

ma vattendrag före soluppgången med strömmen, eller också gjorde man ett hål i får- eller svinkätten, och hällde ut vattnet där, - Ett barn i Önnestad hade tre röda fläckar i pannan. Modern trodde detta vara lyte, beroende på att hon gått under en hyllebuske (fläder) i regnväder och vattnet droppat på henne därifrån. Hon tog upp en rot av fläder och åtta andra växter (för säkerhets skull, ifall droppet skulle kommit från någon annan växt än fläder) samt gick till våga på det ovan beskrivna sättet, med lyckligt resultat. - Växterna kunde insamlas även någon annan dag före soluppgången under tystnad - men verksamast var det midsommarsafton.

Såsom allmän regel gällde följande: Växterna torkades och förvarades på något luftigt och fuktfritt ställe, hängdes i knippen eller lades i linnepåsar, som hängdes upp under takbjälkarna. Vid illamående lades en mindre knippa på glöd eller på en varm järnugn, och den ~~sxx~~ sjuke utsattes för röken. Helst skulle han även inandas något av denna.

Vanlig enkel rökelse kunde i gamla dagar köpas på apoteken. Var det fråga om mycket stark rökelse, gick man till en klok, som verkställde blandningen. Ytterligare kraft tillfördes. om man kunde få prästen att

29.

läsa över rökelsen före användandet.. Vid lättare sjukdomsfall eller för profylaktiska ändamål behövdes endast enkel rökelse en gång. Vid mera kritiska fall skulle nio ^{slags} rökelse användas nio torsdagskvällar å rad. - Husapoteket hade även ett rikligt förråd av läkeväxter, som man dels själv insamlat, dels ~~odlat~~ i kryddgården. Mycket vanligt var att man råkade ut för något ont i väredfick lapps-skott (även kallat vill-lappaskott), blev gastakramad eller älvablåst. I mitt hem (och antagligen i vida trakter däromkring) rådde den föreställningen, att den som sett gastablos eller förnummit något övernaturligt, gjorde klokast att tåga med den saken till nästa dags sol gått upp. Min fader var mycket noga med att kasta stål, en kniv el.d. i en horrevinn eller hörlevinn (virvelvinge). Underlät man detta, blev man sjuk - träffades av en flygande skärva. Man skyddade sig även för otyg genom att släppa glöder genom lentyget. innan man lade sig på kvällen.

Läpparna spelade i folktron rollen av halvt mystiska naturväs-
en. Man borde väl akta sig för att ställa baktråg, dryftetrag m.m. på
ända, ty då sköto läpparna efter dem. Och kom en människa händelsevis
i vägen för deras pilar, så fick hon svår vända och värk. Hade någon

fått vill-lappaskott, borde man skjuta över huvudet på honom och till förladdning taga löv av nio olika slags träd..

Älvorna synas inte ha spelat någon större roll i Nordskånes folktro. De uppgifter, som jag kunnat samla från Göinge härader, äro mycket få. Från Gärds härad däremot något talrikare. Med älvdans synes man hava menat själva handlingen, älvornas dansande - inte platsen där de dansade, vilket ofta var fallet uppåt landet. Älvorna ansågos av min moder vara relativt goda naturväsen - hon syntes dock i hög grad påverkad av den som skillingtryck utgivna dikten av Malmström: Vi suckar det så tungt uti skogen. ~~xxx~~ Av Mattesas påg i Ballingslövs skog varnades jag för att oreka på älvornas dansställen (älvringarna) och vid hyllebuskarna. Älvorna och hyllefruen hämnades ~~hämnades~~ för sådant ofö. Den som blev älvablåst fick ett starkt ~~liande~~ hudutslag som emellertid kunde botas genom rökning med älvamos (älvmossa - Alchemilla vulgaris? f. eller genom att låta blåsa sig av smedbälgen.

Min fader ritade vid varje helg femuddakors (pentagram) på dörrarna och trösklarna till hemmet, för att därigenom skydda människor och djur för de onda makter. som då voro lösa.. Innan kreaturen släppte på som-

marbete, skyddades ^{de} för bäckhästen genom ett femuddakors ritat med tjä-
ra på länden, - Enligt en uppgift från Ernst E. Persson från Gulastorp.
skyddades korna före betesgången på detta sätt för bjätatjyren (tyd,
ligen en motsvarighet till bäckhästen).

När jag en gång i ungdomens vår av Abrahams Hanna varnades för de onda
makter, som överfallt i naturen lurade på människors barn, och var nog
oerfaren att göra några tvivlande anmärkningar. avklippte jag med en
ingignerad predikan om "den nya onda tiden, då barn lära sig att mäst-
ra Gud och inte veta att det i skriften står talat om de skott som på
dagen flyga och pestilential, som i mörkret vankar".

Stöpfung var ett beprövat medel både att bota sjukdom och att utröna
sjukdomsorsaker. Min mormor berättade hur stöpfung över sjuka verkställ-
des i Gärds häradomkr. 1830. Man gick före soluppgången till en bäck
och tog vatten mot strömmen. Sträng tystnad skulle därvid iakttagas.
Man fick inte tilltala mötande personer - inte ens besvara deras häls-
ning. I en träsko lades glöder och på dessa smältes en blandning av
körkebly och fönsterbly. Bly användes då allmänt till infattning av
fönsterglas i vanliga boningshus. Dylikt bly måste emellertid för att

bliva verksamt blandas med en mindre kvantitet bly från något kyrkfönster. Vattnet hälldes i ett fat, som hölls över den sjuka kroppädeln, Elyet tömdes i och antog vanligen vid stelndet egendomliga former. Den stelnade metallklumpen granskades noga, och med en smula fantasi kunde manstundom finna den ha en viss likhet med en människa, en häst el.d. Likheten med en häst tydde på, att den sjuke hade råkat ut för bäckahästen. Vid allmänt illamående företogs stöpning över olika kroppsdelar för att utröna det sjuka stället. Om sålunda stöpningen gjordes över huvud, bröst och mage, och stöpningen över bröstet gav den konstigaste blyklumpen, ansågs konstaterat, att det onda satt i bröstet, Vattnet hälldes nästa kväll, under iakttagande av samma förfaringssätt som vid hämtandet, tillbaka i vattendraget på samma ställe där det tagits, men då med strömmen.

Ett verksamt medel mot sjukdomar var att offra i heliga källor eller kyrkor. En mycket besökt offerplats var Nymö krka. Denna hade enligt sägnen byggts före syndafloden. När vattnet stod som högst nådde det till rännagabed (torngluggarna), Mor Nils Pers i Önnestad berättade följande om sitt besök där 1865. Hon hade som ung alltid revormar på hän-

derna. Detta var arv i släkten. Hennes far hade haft samma åkomma. Offrandet ägde rum heliga trefaldighets söndag före soluppgången. Hundratals människor samlades kvälen förut och inlogerades i de kring kyrkan liggande gårdarna. Ingen fick under nattens lopp tilltala eller samtala med sina rumskamrater. På kvällen efter solnedgången bars vattnet in i kyrkan från en brunn som låg för se säl i närheten. Vattnet hölls i en stor kopparkittel, som placerades mellan altaret och predikstolen. Redan vid 2 eller 3:tiden på söndagens morgon gick man till kyrkan. Den som vaknade först, väckte sin granne med en knuff i sidan. Man fick ju ingenting säga. I dopskålen offrades udda styver, och man tvättade den sjuka kroppsdel i vattnet, som sedan hölls på medförda flaskor och togs med hem. Följande två tordags- och en söndagsmorgon skulle man tvätta sig i detta vatten. som därefter före soluppgången hölls bort i rinnande vatten med strömmen. Offrandet och tvågningsen skulle upprepas på samma sätt under tre på varandra följande år.

Amuletter eller ellakors användes även i Nordskåne. - Bland andra kuriosa förvarade jag länge en gammal sliten hästskomagnet, som min

mormor i åtskilliga tiotal år burit närmast kroppen såsom skydd för "makternas" sjukdomspilar. Ännu minns jag livligt hennes missnöje, när vid en allvarligare sjukdom den tillkallade läkaren skämtade med henne om "stålet".

Detta är endast en materialsamling, , delvis offentliggjord utan angivande av källorna. När jag nu sorterat mina rikhaltiga uppteckningar av gamla folkminnen, har jag överallt funnit angivna namnen på de personer som ha varit mina sagesmän eller -kvinnor och angivet dem i de uppteckningar som härmed överlämnas. Förklaringarna till folkminnens uppkomst äro här i huvudsak utelämnade.